

EBÜ'L-FAZL el-HEMEDÂNİ

(أبو الفضل الهمداني)

Ebü'l-Fazl Sâlih b. Ahmed
b. Muhammed el-Hemedânî
(ö. 384/994)**Hadis hâfızı.**

303'te (915) Hemedan köylerinden Kûmülâbâd'da (Kûmelâz) doğdu. Bu sebeple Kûmülâbâdî (Kûmelâzî), ayrıca Temîm kabilesinden meşhur tâbîi Ahnef b. Kays'ın soyuna mensup olduğu için Temîmî ve Ahnefî nisbeleriyle de anılır. Öğrenimine bir hadis âlimi olan babasından ders alarak başladı. Daha sonra Bağdat'a giderek mukrî Ahmed b. Muhammed b. Evs ile İbn Ebû Hâtîm er-Râzî, Kâsım b. İbrâhîm el-Kantarî, Ali b. Muhammed b. Mihrûye el-Kazvîni gibi muhaddislerden hadis okudu.

Tahsilini tamamladıktan sonra Hemedan'a yerleşti ve orada hadis dersleri vermeye başladı. Un değirmenini satarak elde ettiği parayı muhaddislerin hoka ve mürekkep ihtiyaçlarına sarfetti. Bir ara Cürcân'a, ardından da Bağdat'a giderek hadis okuttu. Kendisinden Hemedanlı hadis hâfızı Hamd b. Ömer ez-Zeccâc, Bağdatlı hadis hâfızı İbn Ebü'l-Fevâris ve Nihâvendli muhaddis Ahmed b. Hüseyin b. Zenbîl gibi şahsiyetler hadis rivayet ettiler.

21 Şâban 384'te (30 Eylül 994) Hemedan'da vefat eden Ebü'l-Fazl'ın kabri zamanla ziyaretgâh haline geldi. Ebü'l-Fazl, hadislerin **tarîk**'lerini iyi bilmesiyle ünlü güvenilir bir muhaddis, aynı zamanda doğru bildiğini söylemekten çekinmeyen, takvâ sahibi ve Yâkût'un belirttiğine göre kerâmetleriyle tanınan bir âlimdi.

Kaynaklarda Ebü'l-Fazl'ın pek çok eser yazdığı kaydedilmekteyse de bunlardan sadece Hemedanlı âlimlerin biyografisine dair *Tabakâtü Hemedân* (*Tabakâtü 'ulemâ'i ehli Hemedân*) ile *Sünnetü'l-ḥadîş* adlı eserleri zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sehmî, *Târîhu Cürcân*, Beyrut 1404/1981, s. 234; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, IX, 331; Sem'ânî, *el-Ensâb*, X, 503; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, IV, 495; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, III, 120; Zehebî, *Tezkiretül-huffâz*, III, 985; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, XVI, 518-519; a.mlf., *el-İber*, II, 164; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 109, 110; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, I, 422; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, I, 139.

MÜCTEBA UĞUR

EBÜ'L-FAZL er-RÂZÎ

(أبو الفضل الرازي)

Ebü'l-Fazl Abdurrahmân b. Ahmed
b. el-Hasen b. Bündâr er-Râzî el-İclî
(ö. 454/1062)**Kıraat ve hadis âlimi.**

Aslen Reyli olup 371'de (981) Mekke'de doğdu. Büyük dedesine nisbetle İbn Bündâr diye de anılmaktadır. Öğrenimine Mekke'de başlayarak babasından ve Ahmed b. Firâs el-Abbâsî, Ali b. Ca'fer es-Sîrevânî gibi âlimlerden hadis dinledi. On üç yaşında iken tahsilini ilerletmek üzere hayatı boyunca sürdüreceği ilmi seyahatlerine başladı. Rey'de Ca'fer b. Fennâkî, Nişâbur'da Ebû Abdurrahman es-Sülemî, Bağdat'ta Ebü'l-Hasan er-Rifâ', Dimaşk'ta Abdülvehhâb el-Kilâbî, İsfahan'da Ebû Abdullah İbn Mende'den hadis dersleri aldı. Mısır'da tanıdığı Ebû Müslim el-Kâtib'den hadis rivayet etti. Basra, Kûfe, Harran, Tüster, Ruha, Fesâ, Humus, Remle, Tüs, Nesâ ve Cürcân'ı dolaştı. Meşhur yedi imamdan İbn Âmir'in kıraatını Dimaşk'ta Ali b. Dâvûd ed-Dârânî'den, Ebû Amr b. Alâ'nın kıraatını İbn Mücâhid'den öğrendi (Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, vr. 146^a). Ebü'l-Hasan el-Hammâmî, Ebü'l-Ferec en-Nehrevânî, Ebû Ahmed el-Farazî ve Tâhir b. Galbûn gibi âlimlerden de bu ilimde faydalandı. Kendisinden Muhammed b. Abdülvehhâb ed-Dekkâk, Hüseyin b. Abdülmelik el-Hallâl ve Ebû Sehl b. Sa'düye gibi şahsiyetler hadis rivayet ettiler; Ebü'l-Kâsım el-Hüzeli, Ebû Ali el-Haddâd, Ebû Ma'sher et-Taberî ve başkaları çeşitli rivayetleriyle kıraat okudular. Ebû Saîd Nasr b. Muhammed eş-Şîrâzî de Kâlûn'un rivayeti için ondan bir hatim indirdi (a.g.e., vr. 146^a).

Hadis ilminde ve diğer bütün rivayetlerinde **sika*** kabul edilen, nahiv ilminde de kendini iyi yetiştiren Ebü'l-Fazl er-Râzî zühd ve takvâ sahibi, kanaat ehli, mütevazı bir âlimdi. Seyahatlerini tek başına yapar, zamanının çoğunu Kur'an okutmak ve hadis rivayet etmekle geçirdi. Gittiği yerlerde mâmur semtler yerine sıradan bir mescidde barınmayı tercih eder, bilinip tanınmak istemezdi; bulunduğu yer öğrenilince de merasimden hiç hoşlanmadığı için oradan uzaklaşırdı. Kimseden hediye kabul etmeyen, gönderilenleri de dağıtan Ebü'l-Fazl, Kirman'a gittiğinde casusluk suçlamasıyla melikin huzuruna çıkarıldıysa da soru-

lanlara verdiği cevaplar melikin hoşuna gittiği için ona ikramda bulundu ve bazı hediyelerle onu taltif etmek istedi, fakat Ebü'l-Fazl kabul etmedi.

Ebü'l-Fazl Cemâziyelevvel 454'te (Mayıs 1062) Nişâbur'un Evşir beldesinde vefat etti.

Eserleri. Pek çok eseri olduğu kaydedilen Ebü'l-Fazl er-Râzî'nin *Hurûfû 'Abdillâh b. 'Âmir el-Yahşubî eş-Şâmî ve'l-iḥtilâfû beyne aşâbih* adlı kitabının yazma nüshaları Berlin Devlet (nr. 631, vr. 65-82) ve Vatikan (nr. 582/3, vr. 116-119) kütüphanelerinde bulunmaktadır. Kaynaklarda adları zikredilen diğer eserleri ise şunlardır: *Câmi'u'l-vuḳûf, el-Levâmiḥ, Fezâ'ilü'l-Ḳur'ân, Kitâb fi't-tecvîd*.

BİBLİYOGRAFYA :

Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVIII, 135-138; a.mlf., *Ma'rifetü'l-kurrâ*, I, 417-419; a.e., Millet Ktp., Ali Emîrî, nr. 2500, vr. 146^{a-b}; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, I, 361-363; a.mlf., *en-Nesr*, I, 212; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, V, 71; Süyûtî, *Buḡyetü'l-vu'ât*, II, 75; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1277, 1567; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 721; *el-Fihrisü's-şâmil (maḥṭûṭâtü'l-ḳur'ât)*, Amman 1987, I, 80-81.

ALİ TURGUT

EBÜ'L-FAZL er-RİYÂŞÎ

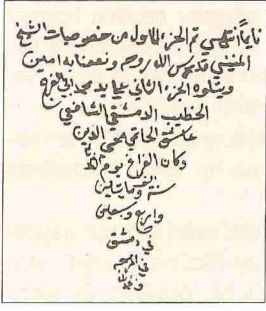
(bk. RİYÂŞÎ).

EBÜ'L-FEREC el-HATİB

(أبو الفرج الخطيب)

Ebü'l-Ferec Hibetullâh Muhammed
b. Abdilkâdir b. Sâlih
el-Hatîb ed-Dimaşkî
(ö. 1311/1893)**Tefsir, fıkıh ve nahiv âlimi.**

1244 (1828) yılında Şam'da doğdu. Tahsil hayatına muhitindeki bazı âlimlerden ve daha çok babasından ders alarak başladı. Kaynaklarda Hicaz ve Mısır âlimlerinden de faydalandığı ve bunlardan icâzetler aldığı belirtilmektedir. Henüz babası hayatta iken okutmaya başladığı derslerini onun vefatından sonra da Nûriyye Medresesi'nde ve Emeviyye Camii'nde sürdürdü. Bu derslerden pek çok talebe istifade etti. Devlet adamları ve halk kendisine derin saygı duyar, dinî sorularının halli için ona başvururlardı. Fıkıhta Şâfiî mezhebine mensup olmakla birlikte fetva için gelenlere Hanbelî fakihlerinin görüşleriyle de cevap verirdi. Ebü'l-Ferec Safer 1311'de (Ağus-

Ebû'İ-Ferec
el-Hatîb'in
kendî
el yazısıyla
bir ferâğ
kaydı
(Ziriklî,
el-A'îlâm,
VI, 213)

tos 1893) Şam'da vefat etti ve Dahdâh Kabristanı'na defnedildi.

Eserleri. Henüz hiçbir neşredilmeyen ve vârislerine intikal eden özel kütüphanesinde bulunan eserlerinin bazıları şunlardır: *et-Tenzîl ve esrârü't-te'vîl* (en önemli eseri olup otuz ciltlik bir tefsirdir); *el-Füyûzâtü'l-hisân fî neşâ'ihî'l-vildân* (dört ciltlik bu eserin bir fıkıh ve ah-lâk kitabı olduğu anlaşılmaktadır); *Risâle fî va'idi hırmânî'l-vereseti'd-dî'âf* (*Ref'u'l-âdl ve'l-inşâf bi-hırmânî'l-vereseti'd-dî'âf*); *Muhtaşaru Müsnedü'l-İmâm Ahmed*; *Muhtaşaru Târîhi İbn 'Asâkir*; *Risâle fî fazli ziyârâtî Dimaşk*; *Hâşiye 'alâ Kaṭri'n-nedâ*.

BİBLİYOGRAFYA:

İzâhu'l-meknân, I, 120; *Hediyyetü'l-ârifîn*, II, 393; Ziriklî, *el-A'îlâm* (Fethullah), VI, 212-213; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifîn*, VIII, 58; X, 183; Muhammed Cemîl es-Sattî, *Terâcimü a'yânî Dimaşk*, Dimaşk 1367/1948, s. 48-49; Zeki Mücâhid, *el-A'îlâmü's-şarkıyye*, Kahire 1369/1950, II, 68; Muhammed Mutî el-Hâfız — Nizâr Ebâza, *Târîhu 'ulemâ'i Dimaşk*, Dimaşk 1406/1986, I, 111-112; Muhammed Abdüllâtif Sâlih el-Ferfûr, *A'îlâmü Dimaşk*, Dimaşk 1408/1987, s. 292.

TAYYAR ALTIKULAÇ

EBÜ'İ-FEREC İBNÜ'İ-İBRÎ

(bk. İBNÜ'İ-İBRÎ).

EBÜ'İ-FEREC el-İSFAHÂNÎ

(أبو الفرج الإصفهانی)

Ebü'İ-Ferec Âlî b. el-Hüseyn
b. Muhammed b. Ahmed
el-Kureşî el-İsfahânî
(ö. 356/967)

el-Eğânî adlı eseriyle tanınan
Arap tarihçisi ve edibi.

284 (897) yılında doğdu. Çağdaş araştırmacıların çoğu İsfahânî nisbesinden hareketle İsfahan'da doğduğunu ileri sürmektedir; bazıları ise *el-Eğânî*'de ailesi hakkında verdiği bilgileri dikkate alarak Bağdat'ta doğmuş olmasını da-

ha kuvvetli bir ihtimal olarak görmekte-dirler. Dedesi Muhammed b. Ahmed'in Sâmerâ'nın tanınmış şahsiyetleri ara-sında yer alması, babasının Bağdat'ta ikamet etmesi, amcası Hasan b. Muham-med'in Abbâsî Halifesi Mutevekkil-Alel-lah zamanında önde gelen kâtiplerden sayılması ikinci görüşü desteklemektedir (Muhammed Hayr, XV/1, s. 260-261). Meşhur olduğu İsfahânî nisbesi, Emevî ailesine mensup dedelerinin Abbâsîler'in zulmünden kurtulmak için bir süre İsfah-an'da ikamet etmeleri dolayısıyla aile-nin bu nisbe ile anılmasından kaynak-lanmış olmalıdır (*a.g.e.*, s. 261). Esasen Ebü'İ-Ferec'in aldığı mûsiki ve şiir kül-türü de onun Bağdat'ın aristokrat aile-lerinden birine mensup olduğunu göster-mektedir.

İlk öğreniminin ardından şiir ve mûsi-ki kültürünü aile muhitinde edindikten sonra Küfe'ye gitti. Burada Mutayye b. Eyyûb, Muhammed b. Ca'fer el-Kattât, Hüseyin b. Tayyib eş-Şucâî, Muhammed b. Hüseyin el-Kindî, Ahmed b. İsa el-İclî gibi âlimlerden hadis ve tarih okudu, ayrı-lca lûgat ilmini öğrendi. Daha sonra dön-düğü Bağdat'ta İbn Düreyd, Ebü Bekir el-Enbârî, Ebü Bekir es-Sülî, Ebü Abdul-lah Muhammed b. Abbas el-Yezîdî, Ah-feş el-Asgar, Niftaveyh, Ca'fer b. Kudâ-me, İbn Cerîr et-Taberî gibi âlimlerden gramer, lûgat, edebiyat, şiir, ensâb, ah-bâr, tarih, megâzî, tefsir, hadis, mûsiki, eyyâmü'l-Arab, tıp, baytarlık ve nücûm dersleri aldı. Eserinde yer alan bazı bil-gilerden İsfahânî'nin Basra, Küfe, Rak-ka, Antakya gibi yerlere de seyahatler-de bulunduğu anlaşılmaktadır.

Öğrenimini tamamladıktan sonra ders vermeye başlayan Ebü'İ-Ferec kısa za-manda meşhur olunca her taraftan tale-beler ve ilim meraklıları derslerine baş-ladılar. Muhaddislerden Dârekutnî, Ebü İshak et-Taberî, Ali b. Ahmed er-Rezzâz, Ebü Zekerıyyâ Yahyâ b. Mâlik b. Âiz el-Endelüsî, şair ve edip Ali b. Dînâr ve Ebü Ali Muhassın et-Tenühî onun meşhur talebeleri arasında yer alır. Bunlardan son ikisi aynı zamanda kendisinden eser-lerini rivayet izni almıştır. Ali b. Dînâr, *el-Eğânî*'nin tamamını Ebü'İ-Ferec'den okuduğunu övünerek nakletmektedir.

Ebü'İ-Ferec'in edebiyat ve dil konusun-daki bilgisinin derinliği, tarih ve ahbar-la ilgili mâlumatının zenginliği, ayrıca hoşsohbet ve nüktedan olması sebebiyle devrinin tanınmış âlim ve edipleri onun

sohbetlerine devam ederlerdi. Bunlar arasında Ebü İshak es-Sâbî, Kâdî et-Te-nühî, Vezîr el-Mühellebî, Ali b. Hârûn el-Müneccim ve Ebü Saîd es-Sîrâfî gibi ki-şileri saymak mümkündür. Bağdat'ta tahsil arkadaşı olan Hasan b. Muham-med el-Mühellebî, Büveyhî Emîri Muiz-züddeve'ye vezir olunca Ebü'İ-Ferec onun nedimi oldu. Mühellebî, on üç yıl devam eden vezirliği süresince Ebü'İ-Ferec'i ya-nından ayırmadı; kendisine maddî ve mâ-nevî her türlü yardımda bulundu. Ebü'İ-Ferec'in, Halep Emîri Seyfûddeve el-Hamdânî ve Büveyhî Veziri Sâhib b. Ab-bâd ile de gıyabî alâkası vardı. Nitekim *el-Eğânî*'yi yazıp bitirince Seyfûddeve'ye göndermiş, Seyfûddeve de kendisi-ne 1000 dinar vermiştir. Sâhib b. Abbâd durumu öğrenince Seyfûddeve'nin Ebü'İ-Ferec'in hakkını yediğini, eserin veri-len paranın birkaç katına lâyık olduğu-nu söylemiştir.

Son Emevî halifesi Mervân'ın soyun-dan geldiği için Endülüs Emevîleri ile giz-li irtibat halinde olan Ebü'İ-Ferec'in yaz-dığı eserleri onlara da gönderdiği ve ken-dilerinden yardım gördüğü, hatta bazı eserlerinin Doğu'da tanınmadan önce Endülüs'te tanındığı rivayet edilmektedir. Makkarî, Endülüs Emevî Halifesi II. Hakem el-Müstansır-Billâh'ın Ebü'İ-Ferec'e 1000 dinar gönderdiğini kaydeder (*Nefḥu't-tib*, I, 386; III, 72).

Aynı zamanda şair olan Ebü'İ-Ferec'in *el-Eğânî*'ye aldığı şiirlerle ilgili edebî tenkitlerin değeri bu vasfından dolayıdır. Ancak onun şöhreti tarihçiliğinden ve özellikle *el-Eğânî* adlı eserinden kay-naklanmaktadır. Ebü'İ-Ferec'in hayvan-lara karşı da özel bir ilgisi olduğu, bes-lediği kedi, horoz ve koyunun ölmesi mü-nasebetiyle yazdığı mersiyelelerden anla-sılmaktadır.

Ebü'İ-Ferec'in Şîî olduğu rivayet edil-mekteyse de çağdaşları İbnü'n-Nedîm ile Ebü Nuaym el-İsfahânî, ayrıca ken-disinden hadis rivayet eden Dârekutnî, Ali er-Rezzâz ve İbn Dümâ gibi âlimler bu hususta herhangi bir şey söyleme-dikleri gibi bugüne ulaşan eserlerinde Şîîliğini gösterecek bir bilgiye de rast-lanmamaktadır. Bu rivayet, Hatîb el-Bağ-dâdî'nin Ebü'İ-Ferec hakkında kullandığı "rivayeti çok olan" mânasındaki "müt-tesîfîn" (المُتَسَمِّينَ) kelimesinin (*Târîhu Bağ-dâdî*, XI, 398-399) daha sonra yanlışlıkla "Şîî taraftarı" anlamındaki "müteşeyyîin" (المُتَشَيْيِينَ) şeklinde okunmasından (İbn Hallikân, III, 307) kaynaklanmış olmalıdır (Muhammed Hayr, XV/1, s. 279).